

MESTYÁN ÁDÁM

A gömb

LÁTÁSCSAPDA – BESZÉLGETÉSEK EL KAZOVSKIJJAL

Magvető Kiadó
Budapest, 2012
344 oldal, 3490 Ft

”

A lejegyzésre készülő és a beszélgetőtársak közötti egyenlőtlenségen alapuló beszélgetések, vagyis az interjúk általában hamar feledésbe merülnek. Azokat az interjúkat jegyezzük meg, ahol a beszélgetésen túl valami többlet adódik: amikor a beszélgetés átér vallomássá, olykor vallatássá, vagy egy szenzációs adat hirtelen kibukkan. És még ilyenkor is igen kevés marad a beszélőből. Ennek az az oka, hogy az írott beszédben nagyon kevésé van jelen az átlagos ember.

A *Látáscsapda* című kötet válogatott beszélgetéseket közöl a 2008-ban elhunyt orosz származású magyar festővel, El Kazovszkijjal. A Cserjés Katalin és Uhl Gabriella szerkesztésében és az El Kazovszkij Alapítvány (továbbiakban EKA) égisze alatt kiadott kötet 1980 és 2008 között megjelent interjúkat tartalmaz. Földényi F. László nekrológiájával indul a könyv, Keserü Katalin hosszú, eddig publikálatlan beszélgetése 1991-ből külön érdekesség, El Kazovszkij két saját szövege – Panoptikum-motívumok és egy filmleírás – pedig fontos adalékok. A szerkesztők mindezt informatív lábjegyzetekkel kísérik (talán kissé túlinformatív: megtudjuk például, hogy Kazovszkij kedvenc játéka hét éves korában „egy kb. 40 cm hosszú, szürkészöld színű, műszőr krokodil volt”, vö. 156 lábjegyzet). Ez a kötet a második az EKA életműsorozatában, az első könyv Kazovszkij orosz verseinek publikálása volt. Az EKA kuratóriumában a művész életműve, úgy tűnik, gondos kezekben van. Jelen pillanatban sikeresen lavíroznak az emlékműépítés Szköllája és az információszolgáltatás Karübdisze között.

Mi értelme egy beszélgetéskötetnek? Azt hiszem, semmi. A beszélgetés egy élő dolog. Könyvben olvasni unalmas. Kazovszkij esetében azonban minden máshogy van. El Kazovszkij beszélgetéseiben teljesen otthonos. Nemcsak profi beszélgető a szó társasági értelmében, vagyis beszélgetésben él, hanem a beszédben kétségbeesetten otthon van. Úgy beszél, mintha írna. Általában pontosan fogalmaz, és amit mond, azt már előtte sokszor átgondolta, vagy legalábbis úgy tűnik.

Kétségbeesetten teszi ezt, mert a nyelv – a magyar nyelv – alapvető tapasztalata szerint „fal.” A beszélgetés Kazovszkij lételeme, merthogy erőviszony. A beszélgetőtársaknak hol alárendeli magát, hol azonnal felülkerekedik.

Kazovszkij számára a halál, az élet, a szerelem, a nemi szerepek, a végtelen a kulcskérdések, minden egyéb másodlagos. És ha végigolvassuk a kötetet, akkor minden egyes oldalon ez a kérlelhetetlen tömörségű gondolkodás, a mélység és a magasság pillanatnyi változásai (hogyminden egy és mégsem az, hogy ki vagyok én és ki volt ő, hogy mi a hit, hogy mi a szerelem, hogy mind meghalunk) hasítanak bele a mindennapokba. Kazovszkij visszatérő szava a „gömb” avagy az acélgömb, a sima felületű, guruló súlyos golyó. Ez ő, de így jellemzi az emberi viszonyokat is.

A kötet szerkesztőit dicséri, hogy sikerült úgy összerendezni az anyagot, hogy még egy ennyire monomániás művész esetében se unalmas. Persze Kazovszkij témáinál fogva sem lehet az. A beszélgetésekből látszik igazán, hogy képzőművészeti alkotásai csupán személyisége egyetlen oldalának termékei. A kötetből kitűnik, hogy Kazovszkij elsősorban megszállott önelemző. A beszélgetések a műveknél is erősebben mutatják meg, milyen egyedi lény. És itt akad egy probléma. Kazovszkij konzekvensen tagadja a művek megismerését az alkotói pszichológián vagy alkotói személyiségen keresztül (213.). Vagyis ezeken a beszélgetéseken keresztül, a kazovszkiji logika szerint, a művekhez egy fikarcnyit sem kerül közelebb az olvasó. A gondos művészettörténészek ebben talán nem hisznek. Talán jogosan. Bárhogyan is legyen, a beszélgetéseken keresztül mindenképpen közelebb kerülünk Kazovszkij életéhez. És itt ez a nagy mutatvány, aminek végrehajtására az EKA vállalkozott: hogy ha a lélek elszáll (és ez a jobb lehetőség, mint az utolsó interjúból kiderül, mert van *hova* szállnia), maradjon itt valami.

Én azt gondolom, hogy a Nappali Házban 1991-ben megjelent interjú a legérdekesebb. Itt Kazovszkij, zseniális beszélgetőpartnereinek – Kalmár Melindának és Ungváry Rudolfnak – köszönhetően, minden addiginál és talán minden későbbinél mélyebben elemzi önmagát, a nemi szerepeket, vagy alkotói habitusát. Itt mondja el a nyilvánosság számára talán a legtisztábban, hogy egy szerelmi helyzetben csak egy idős meleg férfi szerepében tudja elképzelni magát, vagy itt tárul fel a szellemi és az anyagihoz való viszonyának megfordítotttsága. Az interjúban természetesen a beszélgetőpartnerek személyisége is látszik. Palugyai értetlensége, Babarczy kíváncsisága, Szikszai bennfentessége, Rényi tudományossága, Váradai őszintesége, Rádai alázata. Ahogy haladunk az időben, Kazovszkij kuriózumból elfogadott, majd jegyzett, később becsült, végül ünnepezt művésszé válik, így a beszélgetések is az élethelyzetnek megfelelőek. Kazovszkij megdöbbenően mély baráti kapcsolatot ápolt a magyar értelmiség budapesti tagjaival – Pilinszky, Földényi, Szilágyi, Margócsy, Szüts, stb. Ezek az emberek elsősorban irodalmárok, a nyelv művelői. Nem véletlen, hogy Kazovszkij irodalmárokkal talán jobban megértette magát mint festőtársaival. Hiszen költő szeretett volna lenni és a festményeiből is először az idea, vagy egy mondat, vagy egy cím van meg. A látvány ugyanis nem érdekelte. Csak a képi nyelv (94.).

Kazovszkij gyermeki alapfelismerése, hogy meg fog halni. És nem akar meghalni. Ez az egzisztenciális harc nem csak pillanatnyi (hiszen sokan átesnek ezen, kinövik, elfelejtik), hanem minden egyes napot meghatároz. Állandó halálfélelemben él, de ez a félelem egyenes, szikár, és belátó. „Mi menthetne meg a halálfélelemtől? Csak a hit.” (116.) A hetvenes években Magyarországon, de talán világszerte, a halállal való foglalatosságoknak reneszánsza

volt. A magyar kontextusban a politikai elnyomás talán belejászott, hogy az absztrakt kérdések divatosak voltak. Sokan sokféleképpen foglalkoztak a halállal, egyesek a halál megzabolását tűzték ki célul, mások saját halált akartak produkálni majd reprodukálni, és ismét másokat, például Kazovszkijt is, a halál egy önálló világ felépítésére sarkallta, melyben a hit hiánya volt a legszomorúbb elem.

Aztán – noha Kazovszkij fenséges – az is kiderül, hogy óriási poénokat rejtett el szóban, képből, vagy gesztusban. Például Galathea, a panoptikum résztvevője, a „legoptimistább mítosz”. Kissé hiányolta is, hogy a humort nem veszik észre (180.). A beszélgetések rávilágítanak Kazovszkij esendőségére is. Például úgy emlékszik, hogy 14 éves korában jött Magyarországra (32.), azonban 16 volt ekkor. Vagy állítja, hogy a művészet haszontalan (100.), de mégis ő használja a teremtett bálványokat. Végül, hogy imádja a punkot, mert az extázist keresi benne, a színházat, és meg is találja. Nem érzékeli ellentmondásként, hogy a Hattyúk tavát a punkok kiröhögik. Kazovszkijnál nem a felületes ellentét, hanem a színpadiasság közösége számít.

Végül engedjenek meg egy személyes megjegyzést. Az a megtiszteltetés ért, hogy valamiféle barátságot tarthattam Kazovszkijjal. Még egy kiállítását is megnyitottam. Az utolsó kétéves évben mindketten sokat utaztunk, így ritkán találkoztunk. Az utolsó telefonbeszélgetésünk valamikor 2008. június végén volt, a kórházból hívott, örömmel újságolta, hogy a Wagner- napokra kivitték. Azt kérte, hogy ne látogassam meg, majd találkozzunk, ha kijön megint. Volt benne remény. A halála kalkulálható volt, én mégsem erősködtem. Amikor olvasom a vele készült beszélgetéseket, szinte látom, ahogy gesztikulál, rázza láncait, és kissé orrhangon, nevetve visszakérdez a halálról.

(Szerkesztette: Cserjés Katalin és Uhl Gabriella)

JOSEF KOUDELKA: JABAL AL-QAL A TEMPLE OF HERCULES ON CITADEL HILL IN AMMAN, JORDAN (2012)